

them. The Companion will help researchers better conceptualise, understand and reflect on their own work – at least the part that draws on Lotman. Knowing him will help us better understand our work and the dynamics between them. We may well conclude that although Lotman’s work is not a unified doctrine but reflects a particular way of thinking, the Companion fulfils the role it plays as a unique tribute to this semiotic way of thinking.

Rok Mrvič, Ljubljana

**SUZANA MARJANIĆ, MITOVI I RE/
KONSTRUKCIJE: TRAGOM NODILOVE “STARE
VJERE” SRBA I HRVATA.** ZAGREB: INSTITUT
ZA ETNOLOGIJU I FOLKLORISTIKU, 2022, 559
STRANA.

Osnovni predmet studije Suzane Marjanić *Mitovi i re/konstrukcije: tragom Nodilove “stare vjere” Srba i Hrvata* jeste znamenita knjiga Natka Nodila *Stara vjera Srba i Hrvata* (objavljivana najpre pod naslovom *Religija Srba i Hrvata, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*) (1885–1890), prva rasprava o hrvatskoj i srpskoj (južnoslovenskoj) mitologiji. Ona se, kako ističe autorka, tematski može podeliti na dve veće celine – na vidovnu/solarnu mitologiju, i na studije o Gromovniku (Perunu), Ognju, vilama (meteorološka mitologija), religiju groba (antropologija smrti) i Mesečevu (lunarnu) mitologiju, i tu strukturu prati knjiga koja je pred nama. Sastoji se od uvodnog (Mitski uvodnik: Nodilova re/konstrukcija „stare vjere“ Srba i Hrvata) i još dvanaest poglavlja, koja se nižu sledećim redom: I. Mitsko u epskom ili božansko u ljudskom i svetačkom; II. Religija nebesnoga vidila; III. (Dijadna) boginja i duoteizam; IV. Temeljni mitski agon: Svantevid i njegov polionimijski protivnik; V. Blizanačka (embriološka) mitologija: dijada i trijada astralne mitologije; VI. O Suncu, ali bez prvenstva solarne mitološke teorije: noćna trilogija Sunca; VII. Solarna heptalogija i dodekalogija vs. vučja historija; VIII. Hod Sunca kroz godinu: ep o dodekalogiji; IX. Nodilova munjevana teorija: (feminina) aždaja i (maskulini) zmaj; X. Vatra kao domovina smrti u Nodilovoj Religiji groba; XI. Lunarna mitologija; XII. Autotematizacijsko traganje za zaključnom sintezom o Nodilovoj re/konstrukciji srpsko-hrvatske/hrvatsko-srpske mitologije, te obimnog spiska

literature, Kazala slavenskih i baltičkih teonima, zoomorfnih epikleza i fitonima, Imenskog kazala, apstrakta na engleskom i beleške o autorki.

U uvodnim poglavljima Suzana Marjanić kontekstualizuje Nodilovo pregnuće, s jedne strane, u političko-ideološkim okvirima (razgraničavajući polja istorijskih divergencija, ali i zajedničkih drevnih ishodišta kultura dvaju etnosa), a s druge, u okvirima savremenih naučnih paradigmi. Ona ističe kako se Nodilova metodologija zasniva na tada aktuelnoj filozofiji prirode (Naturphilosophie), što je smer koji je prirodne pojave i sile tumačio u alegorijskom ključu. Primarni izvor na kome Nodilo zasniva svoju rekonstrukciju južnoslovenskog panteona jeste Helmoldova *Chronica Slavorum* (oko 1170), na osnovu koje uspostavlja arkonskog Svantevida kao južnoslovensko vrhovno božanstvo, uparujući ga sa polapskom Živom, kao vrhovnom slovenskom boginjom. Na osnovu sporadičnih istorijskih svedočanstava i širokog komparativnog mitološkog materijala (vedska, iranska, skandinavska, grčka, rimska, baltička, germanska itd. mitologija i tradicija) Nodilo je, kako pokazuje autorka, indukovao „vlastitu hibridnu mitološku teoriju – vidovni mitologizam“. Letnja i dnevna figuracija vrhovnog slovenskog božanstva jeste Vid, a zimska i noćna – Veles (oslabljeni Svantevidov aspekt), čime Nodilo „inicira binomno vrhovno božanstvo Srba i Hrvata (Vid – Veles)“. Analogan bimorfizam Nodilo uspostavlja i kada je reč o vrhovnom ženskom božanstvu re/konstruišući „dijadnu boginju“ – vlažnu celestijalnu Vidu i suvu terestijalnu Živu, za šta potvrdu nalazi, primera radi, u zagonetkama o dve gospe – gde donja poručuje gornjoj „prolij tvoje zlatne suze, e umriješ od crne suše“. Pritom, teonim u značenju ostarele boginje Nodilo, kako pokazuje Suzana Marjanić, pronalazi

u narodnom imenu za Orion – Babini štapi, Babina štapka, za vreme (bablja zima, bablje/babino leto, babini jarci), te fitonimima (babina dušica, visibaba) i toponimima (Babino jezero, Babino polje, Babin dub, Babin lug). Centralnoj mitološkoj figuri u Nodilovoj rekonstrukciji opozitan je Crnobog (sa izmorfnim likovima Troglava/troglava, Balačka vojvode, troglavog Arapina).

Autorka ukazuje na činjenicu da je Nodilo razlikovao više aspekata Svantevida – njegovu vegetacijsku i ratničku funkciju, te figuriranje kao božanstva plodnosti i potentnosti – i, shodno tome, na njegovu disperzivnu nominaciju: Svarog, Veles, Rujevid, Porevid, Porenut, Pripegala. U Nodilovom sistemu, pokazuje Suzana Marjanić, Veles figurira kao Svantevidov ostareli aspekt koji „označava slabljenje vidne moći u dnevnom i godišnjem ciklusu ostarjeloga Vida“, zbog čega se ikonografski predstavlja kao jednook ili slep; Svarogovo ime aktivira se u trenutku kada Nodilo „od vidovne mitologije kreće na određivanje prototeizma (kult materijalnoga neba); riječ je o genealogiji u kojoj kao Svantevidov/ Svarogov sin figurira Sunce (Dabog, Dažbog, Svarožić)“; zbog njegovih sedam lica, Rujevid figurira u okviru Nodilove solarne heptalogije; Porevid (s pet glava) i Porenut (s pet lica, od kojih je peto bilo utisnuto na prsima) akteri su priče o Sunčevim hipostazama u okviru solarne heptalogije; Pripegala je, najzad, otelovljenje božjeg prijapizma. Shodno tome, postoje i paralelne genealogije: u jednoj „centralno mjesto pripada Vidovim sinovima/blizancima – indoeuropskim konjanicima (Jakšići: blizanački mitem) i njihovoj sestri Zori, koji ostvaruju incestnu kozmogonijsku hijerogamiju, a u drugoj genealogiji (u kojoj Svantevid figurira kao Svarog) dominira Sunce koje ima brata Mjeseca i sestru Danicu“. Na

sličan način, pokazuje Suzana Marjanić, Nodilo „račvanjem vlastite interpretatio multiplex vrluda u okviru“ polionimije vrhovnog ženskog božanstva: „nebesna Vida/Lelja/Živa/Zemlja/Zora“, čemu se mogu dodati i obredno-običajne i folklorne konceptualizacije mitske figure u obličju Kolede, Vare, Babe Zlate (Baba od Zlata, Baba Zlatna), Petke, Grozde.

Osnovni materijal na kome Nodilo indukuje svoju teoriju jesu epske pesme (delom i lirske i pripovetke), mada, pokazuje Suzana Marjanić, za mitologiju fundamentalnim smatra tri žanra: epske pesme i himnu, koji su se izvorno kazivali u sveto vreme, te priču, koja se pozicionira u okviru profanoga. Nodilo se pogotovo interesuje za one pesme koje određuje kao „neistorijske“ (što će reći, one s najarhaičnijim motivima i junacima čiji su istorijski prototipi najudaljeniji u vremenu, ili, rečima Vuka Karadžića – „pjesme junačke najstarije“), za koje pretpostavlja da su inicijalno opevale božanske podvige i slovile kao pravi mitovi. U njegovom vidokrugu našao se čitav spektar ključnih epskih figura koje otelovljuju određene aspekte njegove kompleksne mitološke rekonstrukcije. Obraćajući pažnju na teme vernog psa, čudesnog mača, neverstva žene, kao i na etimologiju, Nodilo izdvaja Jakšu, Voina i Banović Strahinju kao Svantevidove epske hipostaze. Nodilo u okvirima rekonstrukcije solarne mitologije interpretira čitav niz epskih likova, koji, prema njegovim nalazima, reflektuju različite aspekte vrhovnog božanstva u okviru dnevnog i godišnjeg ciklusa.

Među njima izdvaja se narativ o božanskim blizanicima, sa centralnim scenariom u okviru kojeg Nodilo izdvaja „dva konja, dva mača, dva hrta, požarni prizor, večernje okamenjivanje i jutarnje uskrснуće“. Pomoću mita o blizancima Nodilo je „interpretirao

uzlaznu putanju/evoluciju i silaznu putanju/involuciju Sunca, sliku jutarnjega i večernjega Sunca. Dualistička (dihotomijska) kozmologija izvire iz prirodnoga dualizma podneblja s dva oštro razgraničena godišnja (zimске i ljetne svetkovine) i dnevna (dan – noć) doba, u okviru čega je znakovito da su Blizanci treći zodiacalni znak koji prethodi ljetnom solsticiju“. U južnoslovenskoj epskoj tradiciji vezuje ga za braću Jakšiće. Posebno mesto zauzima kalendarski godišnji dodekaloški mit koji Nodilo vezuje za vojvodu Kaicu, odnosno dvanaest vojvoda Sibirjanin Janka, gde junaci poimence predstavljaju mesece u godini (Kaica Radonja, Vuk Dojčetić, Rajko/Boško Rajčević, Stojan „Stepojev sin“, Jovica Resavac, Golemović Đuro, Pavle Orlović, Rado-beg Mijajlo, Grčić Manojlo, Oblačić Rade), s Kaicom kao decembrom, zbog čega u epskom narativu i strada i biva oplakan junačkom tužbalicom. U okviru „meteorološke teorije“ figuriraju Jug i Jugovići, čiju nominaciju vezuje za toplu stranu sveta i topao vetar, a koji „figuriraju kao solarna i `vjetrena braća“.

Na pola puta između božanskih i epskih figuracija jesu sveci, o kojima Nodilo u više navrata piše kao o hristijanizovanim projekcijama slovenskih „olimpljana“. Iako se pominju u velikom broju, ključne pozicije u Nodilovoj rekonstrukciji, pokazuje Suzana Marjanić, imaju – očekivano – sv. Đorđe / sv. Juraj, kao refleks prolećnog vegetacijskog Vidovog/Santovidovog aspekta i kao naslednik domena protagoniste u arhetipskom sukobu Gromovnika i aždaje; sv. Nikola, koji prema Nodilu na kraju kosmičke godine zamenjuje ostarjelog Vida/Velesa i vezuje se, pored vode, i za Arbor Mundi; a u istorijsko-hrišćanskom ključu i sv. Vlah, legendarni zaštitnik Dubrovnika, u vezi s kim je analiziran niz istorijskih svedočanstava i folklornih narativa (Nodilo

ga interpretira kao hrišćansku alternativu boga Velesa/Vida).

Pristupajući akribično slojevitoj i kompleksnoj Nodilovoj knjizi, autorka ističe da njegova mitološka teorija nije samo solarna, „kako su je neki znanstvenici atribuirali“, apostrofirajući više puta Nodilov mitološki credo: „Pokretači vjere arijske valjda su, zajedno, i sunce, i munja, i vidilo, i oganj, i djedovi upokojeni“. Ovo argumentuje temeljitim osvrtima na Nodilovu konceptualizaciju Gromovnika (munja, zmaj, aždaja, arhetipski sukob), njegovo sagledavanje elemenata i uloge kulta predaka, te na njegovu „lunarnu mitologiju“. Suzana Marjanić ističe da se u Nodilovom sistemu neraskidivo sustiču solarni i predački kult, jer su „običaji iz solarnoga kulta povezani s kultom prirode i kultom predaka. Dnevno Sunce svake večeri, kao smrtonosni psihopomp i inicijatički hijerofant, silazi u carstvo mrtvih kamo sa sobom može povući (descensus) i čovjeka.“ U okviru „religije groba“ izdvaja se obred slave, odnosno proslavljanja krsnog imena, koji sadrži brojne elemente kulta mrtvih: u zdravicama i slavskim molitvama pominju se domaći pokojnici, a slavske „žrtve“ (panspermija) analogne su onima kod daća i pogreba. Suzana Marjanić dalje u tekstu zaključuje da je „propitivanje vokabulara religije groba Nodilu omogućilo određeno teorijsko pomirenje naturizma i animizma, teorije koja izvorište religije pronalazi u strahu od prirodnih fenomena (naturizam, mitologija prirode) i teorije koja izvorište religije pronalazi u animizmu (Edward Burnett Tylor)“. Ona ističe da Nodilo kreće u rekonstrukciju religije groba od pojma duše, da potencira njenu „neumrlost“ (za razliku od tela podložnog raspadanju), da je razlikuje od daha i duha, ali da poslednji termin ne definiše. Bavi se potom indoevropskom praksom incineracije, pri čemu na osnovu

opisa sahrane cara Dušana 1355. godine tvrdi da se drevna praksa duže zadržala kod Srba.

Nodilo takođe rekonstruiše osobeno „obiteljsko trojstvo“, pozivajući se na običaje oko Božića (rođenje mladoga boga), poglavito na materice, oce i detinjce i na liriku koja je tematizovala motive iz ovog kruga („Da okupam Koledo! – malog boga, Koledo! – I božića, Koledo!): „Božićni dani kano da su babine djeteta božića“ (Nodilo). Stoga i u okviru trijade „Božić, Božij dan i Stjepanj dan“ Nodilo detektuje poslednji praznik kao „Ženski dan“ koji je potom hristijanizovan i maskuliniziran.

Dalje, mitemu „munjevnoga oblaka“, pokazuje Suzana Marjanić, Nodilo povezuje s Perunom, a onda i sa sv. Ilijom i njegovom folklorom sestrom, ognjenom sveticom Marijom, za koje se vezuju narativi o „posljednjem vremenu“ i zemlji Indiji gde vlada „teško bezakonstvo“, kao i za motiv nebeskih ključara, koji zatvaraju i otvaraju godišnja doba. „Religiju ognja“ u epskom registru prepoznaje u figuri Zmaj Ognjenog Vuka, posmatrajući ga pritom u kontekstu narativa o „zmiji mladoženji“, a sve u kontekstu „mladoga noćnog zmaja/ ognja koji se svake večeri rađa na ognjištu i budi, dok pred zoru zamire“. U vezi sa Zmaj Ognjenim Vukom Nodilo iščitava i niktomorfnu prirodu zmaja „na primjeru njegova likantropskoga habitusa (vučja šapa), upućujući kako mitski vuk u arijskom sustavu vjerovanja simbolizira noć i noćno doba“.

Nodilo se, najzad, bavi i lunarnom mitologijom, posmatrajući Mesec kao koncept kalendarskoga merenja i postavljajući i njega, neminovno, u vezu s kultom predaka. Nodilo time zaokružuje i upotpunjuje rekonstrukciju drevnog koncepta vremena, koji se zasnivao i na Suncu (dnevni i godišnji ritmovi) i na Mesecu (nedeljni i mesečni ciklus). Attribute Meseca (koji se posmatra kao maskulino

božanstvo) prati u projekcijama na epske junake, Miloša Obilića i Starinu Novaka. Poslednjeg junaka, imenovanog u epici kao Novak Debelić i Starina Novak, u konstelaciji sa njegovim epskim sinom – Gruicom Novakovićem – Nodilo vidi kao tri Mesečeve hipostaze: „u mladini, naponu i starosti“.

Zasebne niše Nodilove, a onda i autorkine analize predstavljaju osvrti na toponime, hidronime, etimološke veze, obredno-običajnu praksu (recimo „materica“, pretposlednje nedelje pre Božića, i „oca“, poslednje nedelje pre Božića, kada deca vezuju roditelje, što simbolizuje zimsko vezivanje i prolećno odvezivanje Sunca i ljudi), folklorne likove (grabancijaši), simbole (metle, npr.), nominaciju nebeskih tela i biljaka, motive (incesta poglavito) itd. Poseban sloj studije predstavljaju analize zoosimbolike, koje lajtmotivski okupljaju veliki broj životinjskih vrsta: zmiju, kravu / bika, ovcu, vuka, kunu, lasicu, konja / kobilu, lastavicu, medveda, petla, psa, orla i dr.

Detaljno iščitavajući Nodilovu studiju, Suzana Marjanić ukazuje na njegove mestimične misinterpretacije (Orbinija i Prokopija, primera radi) i koriguje neka Nodilova rešenja, nudeći optimalnija (Nodilo, recimo, Svantevidovu četvoroglavost tumači kao atribut boga vedrine i čistine, dok autorka s razlogom ovakav imaginarijum dovodi u vezu sa simbolikom strana sveta „u okviru čega istok i jug označuju carstvo dana, proljeća i ljeta, a zapad i sjever – carstvo noći i zime prema mitskim kategorijama povezivanja strana svijeta uz aspekt dana / noći i uz godišnja doba“). Na tragu Nodilovih rešenja, autorka daje značajan prilog sagledavanju bazičnih koncepata folklornog mišljenja, na primer, kada dihotomiju Vida – Živa, vs. baba (ostareli boginjin aspekt) sagledava u „sponi vila – baba, što će reći aspekt mlade, dakako i lijepe boginje (s obzirom na još

uvijek živeći frazemski sklop lijepa kao vila) kao i ženstva (vilenice) koje je posvećeno iscjeliteljskoj bijeloj magiji [...] te aspekt ostarjele boginje (baba) kojoj su u narodnim vjerovanjima pridane negativne valorizacije ženstva i praksa crne magije (baba vještica, baba vračara, ruska Baba Jaga, Baba Ruga, babaroga, babice kao porodični demoni)“.

Iako je, kako autorka više puta ističe, Nodilova metodologija na granici umetnosti i nauke („riječ je o rekonstrukcijama koje prelaze područje stroge znanosti i zadiru u znanstvenostoliku fantastiku“), i uprkos tome što je vankontekstualno tumačio činjenice („nevjerovatno je koliko se trudio interpretirati istrgnute stihove – uglavnom, epskih i kalendarskih pjesama – iz konteksta, iščitavajući u njihovim svjetovima određeno pogansko značenje“), neke njegove postavke na dubljim strukturnim nivoima relevantne su i danas. U fundamentalnom mitskom agonu u različitim naučnim interpretacijama figuriraju različito nominovani akteri, ali su logika, ishod, pa i priroda sukoba analogni. U Nodilovoj verziji sukobljavaju se vrhovni staroslovenski bog Svantevid i ala (što je izuzetno produktivna leksema: alauža, alabuka, alavanta, alauk, alamunja, alakača, alapača, alosan i sl.), za šta paralele pronalazi u kosmičkom agonu između Gromovnika/Indre i zmaja/zmije, što će prihvatiti i potonja semiotičko-strukturalistička škola (V. Ivanov, V. Toporov). Dati mitem Nodilo pritom i razuđuje, smatrajući da ala nastupa leti, kao manipulator olujom i gradom, a da u zimskim mesecima deluje kao Vada (Kavga) i Mora.

Folklorističko-etimološka paleontologija, rekonstrukcija na osnovu petrificiranih, iz konteksta u većoj ili manjoj meri izmeštenih čestica negdašnje celine nije samo odlika mitološke škole kojoj se priklonio Natko Nodilo. Ista pregnuća obeležila su u rasponu od jednog veka i strukturalističko-semiotička

istraživanja V. Ivanova i N. Toporova, te, na hrvatskim i srpskim prostorima – Vitomira Belaja, Radoslava Katičića i Aleksandra Lome, da pomenemo samo one koji su fragmente istraživanja povezali u sistem. Ova činjenica ukazuje na vitalnost i produktivnost „detektivskih“ pregnuća „nodilovskog“ tipa, na značaj vraćanja njegovim istraživanjima, na inspirativnost tog „naučno-fantastičnog“ opusa za potonja promišljanja o putevima tradicije i ukrštajima različitih tradicijskih linija, o autohtonosti, generičkoj povezanosti i tipološkoj srodnosti motiva, što sve knjigu Suzane Marjanić čini dragocenom i uzbudljivom za čitanje.

Lidija Delić, Beograd

SAŠA BABIČ, MATEJA BELAK (UR.),
STAROVERSTVO V SLOVENIJI MED RELIGIJO
IN ZNANOSTJO – STUDIA MYTHOLOGICA
 SLAVICA – SUPPLEMENTA, ZBIRKA
 SUPPLEMENTUM 17. LJUBLJANA: ZALOŽBA
 ZRC, 2022, 176 STRANI.

Kot v uvodni besedi zapišeta urednici, dr. Saša Babič in Mateja Belak, je zbornik nastal v okviru projekta *Popis, analiza in ovrednotenje primarnih in sekundarnih virov slovenskih raziskovalcev o 'Posoškem staroverstvu'*, financiran s strani Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Ministrstva za kulturo. Nadaljujeta, da je »namen projekta in s tem tudi knjige predvsem kritično ovrednotiti prav to sporno gradivo in ga umestiti v zgodovinski, prostorski in družbeni kontekst, nikakor pa ne zanikati pristnosti virov«. Zbornik sestavlja osem prispevkov, razdeljenih v dve tematski poglavji: splošno vsebino in gradivo. V prvem delu tako srečamo (ob uvodni besedi urednic in kratkem opisu knjige) prispevke arheologinje in etnologinje Katje Hrobat Virloget, zgodovinarja Matjaža Bizjaka, politologinje Cirile Toplak, filozofa in teologa Lenarta Škofa, arheologa Mihe Miheliča ter arheologa, etnologa in zgodovinarja Andreja Pleterskega. V drugem delu se zapisom pridružita radiestezista in prostočasna raziskovalca staroverstva Rudi Čop in Franc Šturm.

V poglavju *Kratko o knjigi* Andrej Pleterski, sicer tudi sodelavec omenjenega projekta, v prvih nekaj odstavkih opiše pregled razvoja študij staroverstva na Slovenskem. Besedo »staroverstvo« pri tem uporablja kot krovni pojem za pripovedovanja o »naši stari veri s starimi bogovi in molitvami po starem« (9); njeno uporabo utemeljuje tudi z dejstvom, da se besede »pogan« in z njo povezanimi praksami še vedno drži negativna